

GLAVA II

BORBE NA LINIJI IZMEĐU TRILJA I POSUŠJA U LISTOPADU I STUDENOM 1943. GODINE

Dok je 4. bataljon bio u formiranju ostali bataljoni bili su u ovom rasporedu: Prvi na položajima Vaganj—Prolog, Drugi u selu Vinka na odmoru i kao rezerva prema Studencima, Treći u selu Aržanu kao rezerva. Pozadinski dijelovi brigade: intendatura i ambulanta bile su u pokretu prema Bukovoj gori. Na putu Karlov Han—Prisiilka nadlijetao ih je ustaški izviđački avion »roda« i spustivši se nisko mitraljirao je kolonu. Nekoliko boraca otvorilo je na njega pušчанu vatru. Napravivši krug avion je bacio cijeli sanduk malih bombi od kojih su poginula dva borca.¹⁰⁸) Tako su već prvog dana dolaska na nove položaje pale i prve žrtve.

Bilo je predviđeno da se brigada nekoliko dana odmori od napornih marševa, ali rat je uvijek pun nepredvidljivih događaja. Tako se i tih dana već počelo osjećati jače kretanje neprijateljskih snaga u pravcu Biokova i njihova težnja da ovladaju obalom između Splita i Ploča. Na tom potezu još uvijek su bili ostali, kao izolirani garnizoni ustaško-domobranskih snaga, Omiš i Makarska. Između tih garnizona već je bio uspostavljen prema otocima i primorju »partizanski« kamionski put dotura i evakuacije od Aržana preko Sestanovca i Dubaca, kojim je počela pristizati nešto kasnije i pomoć iz savezničkih izvora. Da bi se taj put zaštitio, Štab 8. korpusa planirao je, radi ojačanja obrane primorskog pojasa i masiva Biokova, da novoformiranu 26. dalmatinsku diviziju ojača

¹⁰⁸) Prema sjećanju člana Politodjela 9. divizije i omladinskog rukovodioca Divizije ^arka Alujeviča-Fede od bombi je poginuo omladinski rukovodilac i sekretar SKOJ-a 4. splitske brigade, Maksim Santini i uz njega još jedan borac.

Maksim potječe iz revolucionarne splitske porodice Sime Santinija. Njegov brat TM Santini bio je u vrijeme Maksimove pogibije politički komesar 9. divizije.

Maksim je rođen 1923. godine. Član SKOJ-a postao je u vrijeme školovanja u splitskoj gimnaziji (1938.) u rujnu 1941. bio je provaljen kod talijanske policije u Splitu, uspio je izbjeći hapšenje, ali ga je fašistički prijeki sud osudio u bjegstvu na kaznu smrti, on je još neko vrijeme ilegalno boravio u Splitu, a onda ga je partijska organizacija sklonila na otok Šoltu. U proljeće 1942. upućen je u partizanske jedinice na Dinari, a potom u Livanjski odred na planinu Cincar. U jedinicama je bio omladinski TMKovodilac i sekretar SKOJ-a sve do pogibije. AVII — NOV — k 842—A, br. reg. 56—2 Operacijski dnevnik 9. divizije.

sa 1. dalmatinskom brigadom iz 9. divizije.¹⁰⁹⁾ Ova brigada nalazila se na krajnjem lijevom krilu divizijskog rasporeda oko Posušja. Stab divizije je odlučio da na pravac Posušje—Duvno rokira 3. dalmatinsku brigadu a na njene položaje na liniji od Zagorja do Trilja uputio je 4. splitsku brigadu.

Već 17. listopada naredeno je 2. bataljonu da preuzme od 3. brigade položaje u selu Ričice.¹¹⁰⁾ Istog poslijepodneva bataljon je posjeo prednju liniju položaja na Ljubi i prema Prološću gdje se u to vrijeme nalazila jedna satnija 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije. Na tim položajima je bataljon ostao punih 17 dana.

Nakon dolaska sa Vagnja, 24. listopada, 1. bataljon je također preuzeo položaje podno planine Zavelim u selu Zagorje i na brdu Kobilić poviše sela Vira. Treći bataljon je 22. 10. od 3. brigade preuzeo položaje na liniji Provo—Svib, a 4. bataljon prema Trilju.

U Trilju su se u to vrijeme nalazile jače neprijateljske snage koje su vršile česte ispade u cilju uznemiravanja i iznuravanja 4. bataljona. S druge strane, i bataljon je svake noći uznemirivao njemačke i ustaške dijelove u Trilju. Manje grupe boraca privlačile su se u blizinu mjesta i brzom mitraljeskom vatrom nanosili mu iznenadne gubitke.

Prije podne 23. listopada uputila se jaka neprijateljska izvidnica prema selu Grab. Na okuci ceste između sela Vedrine i Jabuke 3. četa 4. bataljona postavila je zasjedu. Iznenadnom vatrom izvidnici su nanijeti gubici. U dnevnom izvještaju broj 298 Glavni stožer domobranstva o tome kaže: »23. X. njemačke i naše čete izvršile su poduhvat kod Han Obrovca (6 km. dat. s. izt. od Sinja) i Trilja 12 km. j. i. od Sinja (prema selu Grab). Odpor jedne manje part. skupine je slomljen. Vlastiti gubici: 1 Nijemac mrtav, a 3 Nijemca ranjena i 1 domobran ranjen.«

Neprijatelj je i 24. 10. pokušao ispad u pravcu položaja 4. bataljona ali je bio odbijen. Imao je 1 ranjenog. Tako je neprijatelj udarima na krila pokušavao svoje snage približiti putu Airžano—Sestanovac i ugroziti već intenzivniji kamionski promet. Zbog toga Stab 9. divizije posebno upozorava Stab 4. splitske brigade na važnost njegova osiguranja. Da bi se bolje osiguralo ovaj put naredeno je na tom pravcu uspostavljanje i telefonske linije. Kako brigada nije raspolagala potrebnim kablovima i aparaturom, to je njen referent za vezu upućen na otok Brač da se tamo snabdije tim materijalom.

Iz izvještaja agenata obavještajne službe, te podataka dobivenih izviđanjem, bilo je očito da neprijatelj koncentrira snage u Imotskom i Sinju, da priprema akcije širokih razmjera u želji da ovlada cijelom obalom Podbiokovlja, te da snage 8. korpusa potisne dublje u unutrašnjost, odbaci ih tokom zime na snježne i hladne masive Dinare, Šatora i Cincara i tamo ih po mogućnosti uništi. U tom cilju neprijatelj vrši izviđanja i pokušava uspostavljati uporišta prema položajima brigade u pravcu Imotski i Trilj, te duž komunikacije Imotski—Sinj.

Ujutro 27. listopada izašla je jedna njemačko-ustaška izvidnica jačine jednog voda s dvojica izviđačka oklopna kola preko Postranja prema

¹⁰⁹⁾ AVII — NOV — k 842 br. reg. 5/1—2.

¹¹⁰⁾ Arhiv VII, k. 842-A, br. reg 56/2.

Ričicama. Iznenađeni prednji dijelovi bataljona povukli su se prema koti 665. Na seoskom putu prema Ričicama nije bilo nikakvih minskih niti priručnih prepreka, pa je izvidnica s oklopnim kolima prodrla sve do crkve u selu Ričice. Druga četa 2. bataljona hitno je izašla na položaj iznad Kilića i Kovača, na Srednje brdo. Komandir čete Katalinić Mladen ispalio je kratak rafal iz svoje strojnice s udaljenosti od 200 m prema

neprijatelju, a Stipe Bratinčević dugim je rafalom iz puškomitraljeza ranio dvojicu ustaša. Neprijatelj se brzo popeo u borna kola i povukao prema Prološcu. Neiskusno rukovodstvo nije iskoristilo paniku koja je zahvatila neprijatelja te umjesto da ga goni, zadržalo je četu na položaju. Tek kada su se povukle oko 1 km, preko mosta na Vrbi, zaustavile su ustaše oklopna kola, postavili minobacač i zasule položaje čete brзом paljbom, zatim su se povukle. Desetina koja je bila na položajima pozadi ove izvidnice nije uopće otvorila vatru. Bila je pod utjecajem Grgić Milivoja, koji je iste večeri dezertirao s još četiri borca.

Duž komunikacije Imotski—Sinj najisturenija neprijateljska posada u selu Proložac, sastavljena od jedne domobranske satnije, često je isturala svoje dijelove na planinu Volujak radi veze sa snagama u selu Viru. Stab 2. bataljona je ocijenio da bi se ta posada mogla likvidirati, a istovremeno i dijelovi na Volujaku.

Radi toga bataljon u noći 30. na 31. listopada poduzima akciju s 3. četom preko Postranja, a s 1. četom preko Gornjeg Prološca s namjerom da brzo upadne u selo i likvidira posadu. Druga četa dobila jб

zadatak da nastupa preko Vblujka i Danjeg Prološca prema kanjonu Ričine i sela Podbijela. Akcija 1. i 3. čete nije bila usklađena, pa je 3. četa ranije prišla selu i otvorila vatru, te se neprijatelj u panici povukao prema Imotskom prije nego što mu je 1. četa presjekla odstupnicu. Bez dodira s neprijateljem 2. četa izbila je do sela Podbijela i vratila se u Ričice.¹¹¹⁾

Ujutro 31. listopada intervenirale su njemačke snage iz Imotskog s tenkovima. Nenavikle na borbu protiv oklopnih sredstava, a bez protutenkovskog oružja čete su se povukle prema Postranju, zapalivši pret hodno most u Prološcu.

Na drugom krilu brigadnih položaja, kod Trilja, njemačko-domobranska izvidnica jačine 80 vojnika opet je pokušala proboj prema selu Čaporice, ali odbijena je vatrom 1. čete 4. bataljona. Poslije dvosatne borbe neprijatelj se pod zaštitom jake minobacačke vatre povukao u Trilj.

I na položaju 1. bataljona, iznad sela Vir, dolazilo je do sve češćih napada snaga V ustaškog združa. Brojni ustaški simpatizeri iz sela Zagorja i virskih zaselaka pružali su neprijatelju iscrpna obavještenja o položajima i snagama bataljona. Trećeg studenog ustaške snage podržane jakom minobacačkom vatrom napale su prednje linije bataljona na Kobiliću. Biorba je trajala dva sata. Štab bataljona propustio je poslati rezervu da napadne bok nevelikih ustaških snaga i nanese im veće gubitke. Prema procjeni štaba neprijatelj je imao oko pet mrtvih i osam ranjenih. Bataljon nije imao gubitaka.

Na položajima prema Trilju njemačko-domobranske snage izvršile su istog dana napad u pravcu sela Kovačevići, ali su odbijene uz gubitke koji se nisu mogli utvrditi.

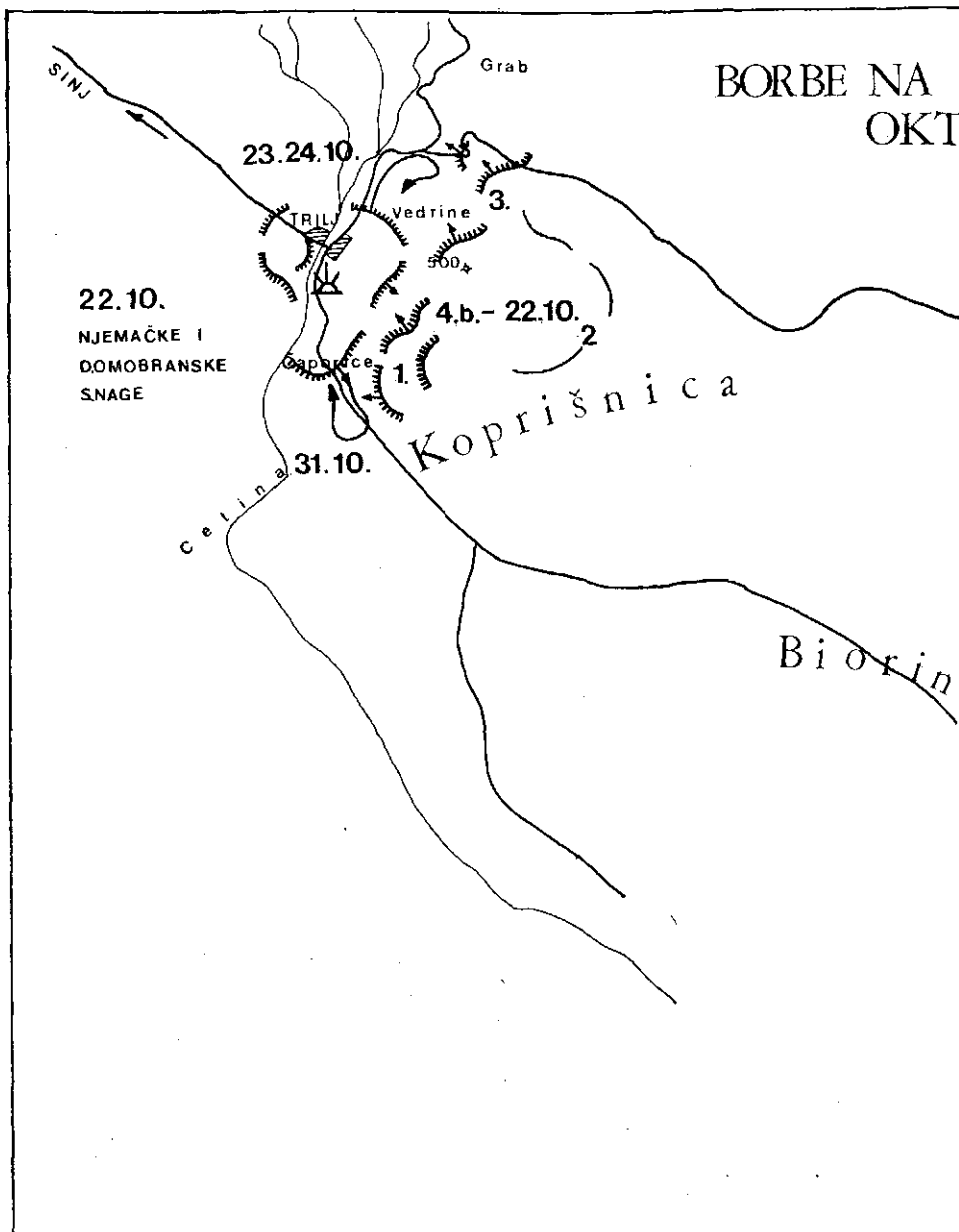
Noću 3. na 4. studenog ponovno je napadnuta domobranska satnija u Prološcu. Poslije kraće borbe neprijatelj se povukao u pravcu Imotskog. Zaplijenivši nešto hrane i materijala, te ponovo zapalivši most na Ričini, bataljon se povukao na polazne položaje u selu Ričice.

Sutradan je 2. bataljon povučen na drugu liniju, u rezervu brigade, oko sela Tijarice, a na njegovo mjesto u Ričice upućen je 3. bataljon. Početkom studenog neprijatelj je već ostvario koncentraciju svojih snaga u Sinju, Splitu i Imotskom i otpočeo napadima na Mosor, akcije za posjedanje i zauzimanje obale između Splita i Ploča. Za predstojeće ofanzivne akcije na Biokovu njemačko-ustaškim snagama bilo je neophodno najprije ovladati komunikacijama u Zabiokovlju, posebno onom Imotski—Cista—Sinj.

Ujutro 6. studenog kreću iz Trilja dvije kolone. Jedna prema selu Vrpolju, u pravcu Aržana, preko položaja 10. dalmatinske brigade. Druga na selo Biortoe, u pravcu Ciste, gdje se nalazio 4. bataljon 4. brigade.¹¹²⁾ Obje su kolone bile zadržane, a borba je trajala cijeli dan. Uz gubitke od 13 mrtvih i više ranjenih neprijatelj je pred večer potisnut nazad u Trilj. 4. bataljon imao je jednog mrtvog i jednog ranjenog. Poginuo je

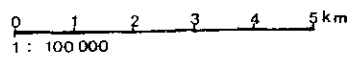
Arhiv VII, kut. 842, br. reg. 5/1—2.
Arhiv VII, kut. 842/A, reg. br. 56—2.

BORBE NA OKT

LEGENDA

- NAŠE SNAGE
- NEPRIJATELJSKE SNAGE
- RIJEKA

Stanje u Jedinicama IV. Dalmatinske N.O. Brigade.

Ovo je novoformirana Brigada, a ljudstvo se sastoji u glavnom od novодошлих nakon pada Italije. Brigada je bila od prvog početka u pokretu, te nije imala mogućnosti da se sistematski i sredjeno razvija. Najveći dio ljudstva danas simpatizira N.O.B., iako je val epogeg ustanka došlo mnoge koji su bili raznih matera i pripačali raznim strankama.

Opće je stanje u Brigadi zadovoljavajuće. Smišljenim radom rukovodstva kako vojničkog tako i političkog, muci će se stvoriti jedna dobra Brigada, ali rad mora biti smišljen, planski i požrtvovan. Svi borci su i prije bili simpatizeri N.O.B., i tu simpatiju treba inkretirati berbenost, privrženost i spremnost na žrtvu u N.O.B. nije kod svih jednaka. Mnogi gledaju na stvar i kroz svoje lične interese, mnogo možda, ne bi bili ni peći, da se nisu nadali da će borba biti kratka i da će se za par dana vratiti svojim kućama. Uglavnom to je clemenat odan N.O.B. Zbog uspjeha u borbi, ali pri tom bi rada da sama što manje žrtvuje u toj borbi prvih dana su im teške padale tegobe partizanskog života. Bili su psihološki neprimpravi, ali se sada malo po malo privikavaju. Nekog narednog revaranja petkolonaštva ne sme se opaziti, ali tu i tamo izbija naročito u početku / po neki glasnjiji prigovor. Naročito su osjetljiviji na primanje hrane. Disciplina u svim jedinicama nije na potpunoj visini, ali se usljed političkog rada iz dana u dan popravlja. Ima mnogo toga, da se ispravi i dotjera, ali je ljudstvo takve da postoji mogućnost da se potpuno izgradi. Tu i tamo se javlja po neki "zabušant" koji bi htio da se izvuče u pozadinu ili iz berbenih odreda, tužeći se na loše "dravje", slabo izdržljivost i slično.

U nekim jedinicama bilo je dezertertva. Dezertteri su elementi koji ni prije dolaska u N.O.V. nisu imali simpatija za N.O.B. Neki organizirana širenja detetizma i propagande dezertertva nije se moglo uspjehom tvrditi. Napose u II. Bataljoni izgleda da su dezertteri bili pod utjecajem Grigja Bilivojevića koji je već jednom dezertirao, a ostali su bili u glavnom politički neopredjeljeni, malogradnji kojima teško pada svaka žrtva. Specijalno za ovaj slučaj mislim da je razlog i u tome što se jedinstveno nalazio na položaju razmjerno dosta dalekama i dugom sa novim borcima u dosta teškim prilikama, a bio je političko - psihološki još neprobisan. Za vrijeme samoga stanja na položaju nije bile mogućnosti da se dovoljno nastojanja da se na borcu utiče. Vjerojatno je da dezertertva uopće neće više biti.

Općenito se ojačala kod svih boraca velika želja za Dalmacijom i nije im drago ako ojačala da bi eventualno mogli još da se iduće. Često se čuje kako pitaju: "Kamo smo došli". Mislim da to nije samo želja za rodnim krajem, nego pravična želja i nada u skoriji svjetak borbe.

Svi nemaju potpuno jasnu predočbu o N.O.B., ali su u glavnom sa ciljem te borbe.

O berbenosti ne mogu donijeti neki konačni sud, jer još jedinicama nije bila u borbama. Prigodom sukoba sa neprijateljem naša II. bataljona u Kucićama pokazala se prilično dobra berbenost ali bilo je i paničara. Potrebno bi bilo da ih se uhaci u jednu jakizirana lakšu borbu da dohiju malo vjere i samopouzdanja u sebe. Često se čuje od strane boraca izjava da bi željeli da se sa neprijateljem pobiju, ali ja teško reći koliko u tome ima istinske berbenosti a koliko samo riječi.

Komandni kadar se sastoji većim djelom od starih boraca, a ima i nove-pridošliх. Općenito uzevši, je požrtvovan, radin i povjerljiv, sa sposobnostima prosječan, a dijelom i vrlo dobar. Berben je, rad se za dosta dobro, i rezultati se već pokazuju. Ako se uzme u obzir ojačala je jedinica od početka formiranja bila u neprestanom pokretu, i da je tek zadnjih desetak dana moguć sistematski rad, onda su postignuti rezultati, napose na kulturnom - prosvjetnom polju sasvim dobri.

Općenito se može reći da je čitava Brigada još ne dotjerana, neizgrađena, ali uz požrtvovan rad vojničkog i političkog rukovodstva, moći će se izgraditi solidna i borbena jedinica.

Faksimil prvog izvještaja o stanju u Brigadi. Jedna stranica politobavješ⁴¹⁰⁹
izvještaja Štaba 9. divizije od 31. listopada 1943.

Stanje u Jedinicama IV. Dalmatinske N.O. Brigade.

Ovo je novoformirana Brigada, a ljudstvo se sastoji u glavnom od novoformiranih nakon pada Italije. Brigada je bila od svog početka u pokretu, te nije imala mogućnosti da se sistematski i sredjeno razvija. Najveći dio ljudstva danas simpatizira N.O.B., iako je val općeg ustanka doveo mnoge koji su bili raznih naklona i pripadali raznim strankama.

Opće je stanje u Brigadi zadovoljavajuće. Smišljenim radom rukovodstva kako vojničkog tako i političkog, meći će se stvoriti jedna dobra Brigada, ali rad mora biti smišljen, planski i požrtvovan. Skoro svi borci su i prije bili simpatizeri N.O.B., i tu simpatiju treba iskoristiti nerbenost, privrženost i spremnost na žrtvu u N.O.B. nije kod svih jednaka mnogi gledaju na stvari kroz svoje lične interese, mnogo možda nebi bili ni pošli, da se nisu sadali da će borba biti kratka i da će se za par dana vratiti svojim kućama. Uglavnom to je element odan N.O.B. želi uspjeh te borbi, ali pri tom bi radi da saz što manje žrtvuje u te borbi prvih dana su im teško padale tegebe partizanskog života. Bili su psihološki nepripravni, ali se sada male po male privikavaju. Nekeg naređitog rezarenja petokolonaštva ne mogu se opaziti, ali tu i tamo izbija /naročito u početku / po neki glasniji prigovor. Naročito su osjetljivi na pri manje hrane. Disciplina u svim Jedinicama nije na potpunoj visini, ali se usljed političkog rada iz dana u dan popravlja. Ima mnogo toga da se izpravi i dotjera, ali je ljudstvo takva da postaje mogućnost da se potpuno izgradi. Tu i tamo se javlja po neki "zabušant" koji bi htio da se izvuce u pozadinu ili iz berbenih odreda, tužedi se na loše zdravlje, slabu izdržljivost i slonoc.

U nekim Jedinicama bile je dezertertva. Dezertteri su elementi koji ni prije dolaska u N.O.V. nisu imali simpatija za N.O.B. Neko organizovana širenje dezertertva i propaganda dezertertva nije se moglo uzati tvrditi. Napose u II. Bataljonu izgleda da su dezertteri bili pod utplivom Grigje Bilivoga koji je već jednom dezertirao, a ostali su bili u glavnom politički neopredjeljeni, mekogradjani kojima teško pada svaka žrtva. Specijalno za ovaj slučaj mislim da je razlog i u tome što se je bataljon nalazio na položaju razmjerno dosta dalekom i dugom za nove borce u dosta teškim prilikama, a bio je političko - psihološki još nesposoban a za vrijeme samoga stanja na položaju nije bile mogućnosti a ni dovoljno nastojanja da se na borce utiče. Vjerovatno je da dezertertva uopće neće više biti.

Općenito se osjeća kod svih boraca velika čežnja za Dalmacijom i nije im drago ako osjete da bi eventualno mogli još da se udalje. Često se čuje kako pitaju: "Kad ćemo doći". Mislim da to nije samo čežnja za rodnim krajem, nego prikrivena želja i nada u skori svršetak borbe.

Svi nemaju potpuno jasnu predočbu o N.O.B., ali su u glavnom sa ciljem te borbe.

O borbenosti ne mogu donijeti neki konačni sud, jer još Jedinice nisu bile u borbama. Prigodom sukoba sa neprijateljem našeg II. bataljona u Rucicama pokazala se prilično dobra borbenost ali bilo je i paničara. Potrebno bi bilo da ih se uhaci u jednu jakizakom lakšu borbu da dohiju malo vjere i samopouzdanja u sebe. Često se čuje od strane boraca izjava da bi željeli da se sa neprijateljem pobiju, ali ja teško reći koliko u tome ima latinske borbenosti a koliko samo riječi.

Komandni kadar se sastoji većim djelom od starih boraca, a ima i novo-pridešlih. Općenito uzevši, je požrtvovan, radin i povjerljiv, po sposobnostima pronječar, a dijelom i vrlo dobar. Borben je. Radi se za dosta dobro, i rezultati se već pokazuju. Ako se uzme u obzir okolnost da je Jedinica od početka formirana bila u neprestanom pokretu, i da je tek zadnjih desetak dana moguć sistematski rad, onda su postignuti rezultati, napose na kulturnom - prosvjetnom polju sasvim dobri.

Općenito se može reći da je čitava Brigada još ne dotjerana i neizgrađena, ali uz požrtvovan rad vojničkog i političkog rukovodstva moći će se izgraditi solidna i borbeno Jedinica.

Faksimil prvog izvještaja o stanju u Brigadi. Jedna stranica politobavještajnog izvještaja Štaba 9. divizije od 31. listopada 1943.

Splićanin Kliškić, a bio je ošamućen zamjenik komesara 3. čete Uvodić Vinko, kada je između njih pala minobacačka granata.

Istovremeno kada su krenule kolone iz Trilja, iz Imotskog je krenula jedna kolona 14. puka 7. SS divizije sa 64 kamiona i 12 tenkova. Kada je iz Proložca izbila na Ljubu prema Studencima, prepriječile su joj put čete 3. bataljona. U *teškoj* borbi koja je trajala od 8 sati ujutro do 5 sati poslije podne, kolona se uspjela probiti do Studenaca, a pred večer i u Lovreć.

Dok je neprijatelj tako prodirao cestom prema Trilju i Šestanovcu, iz Mostara su za Imotski pristigla nova pojačanja. U okviru pripreme ofenzive na Biokovo stiglo je u Imotski toga dana 150 kamiona, a oko 100 u Goricu.

Ove su neprijateljeve akcije ugrozile put dotura i evakuacije Aržano—Šestanovac, te je brigada hitno izvijestila Štab 9. divizije da kolona s ranjenicima neće moći preći toga dana. Istovremeno je Štab divizije obavijestio korpus da se na raskršnici putova u selu Tijarici nalazi jedan havarirani kamion koji je iz primorja prevezio dvopek i šećer, te da postoji opasnost da ga neprijatelj zaplijeni.¹¹³⁾

I sutradan je njemačko-ustaška kolona pokušala proboj na položaje 4. bataljona da bi se spojila sa snagama koje su nadirale iz pravca Imotskoga. Uz gubitke neprijatelj je potisnut nazad u Trilj.

Postalo je ipak jasno da se mlada brigada neće moći dugio suprotstavljati pokretnim i dobro naoružanim neprijateljskim snagama na položajima od sela Zagorje na istoku do Trilja na zapadu; na frontu širokom preko 40 km. Radti toga se zapovijeshu¹¹⁴⁾ Štaba 9. divizije od 7. studenog skraćuje front brigade, te se na dotadašnje položaje 4. bataljona prema Trilju šalju jödinice 10. dalmatinske brigade. Novim pomicanjem jedinice 1. i 3. bataljona i dalje su ostale na položajima Kobilić li Ričice, 2. bataljon je došao na pravac Stražbenica—Orlovača prema novouspostavljenom neprijateljskom položaju Studenci, a 4. bataljon stiže u selo Svib.

Bataljoni su dobili zadatak da ofenzivnim akcijama napadaju neprijatelja u pokretu nanoseći mu gubitke, a da ga noćnim napadima iznure i onemoguće mu zadržavanje s manjim snagama. U tim akcijama borci i rukovodioci stjecali su borbena iskustva, mlada brigada kalila se u borbama.

Posebno je brigada dobila i zadatak da osigura vezu s 9. dalmatinskom brigadom koja je branila slobodni teritorij Biokova oko Šestanovca, te da tim pravcem osigurava prolaz za kurire, pojedine terenske političke radnike i manje grupe ranjenika upućene prema primorju i otocima.

Posjevši polazne položaje za napad snagama od oko 2000 ljudi, neprijatelj je prema brigadi imao na raspolaganju i 10 tenkova, 8 topova, 6 teških bacača i mnogo teških mitraljeza i flakova. Brigada je pak raspolagala samo jednim lakim i jednim teškim bacačem.

Neprijatelj se probio iz Trilja 12. studenog s jednim brdskim bataljonom preko Čaporica, u Blatu na Cetini spojio se sa snagama koje su

¹¹³⁾ Arhiv VII, kut. 516/A, br. reg. 24—1/3.

¹¹⁴⁾ Arhiv VII, kut. 316/A, br. reg. 19—1/1.

nadirale od Lovreća i Ciste, te je s dijelovima koji su od Omiša i Mosora nadirali prema Dubcima i Cetini obrazovao osnovicu za napad prema Biokovu.

U takvoj situaciji bilo je veoma teško održavati i kurirske veze s jedinicama na Biokovu. Kada su se 11. studenoga pokušali prema moru probiti zamjenik intendanta 8. korpusa Kotoraš Dušan i jedan kurir iz

brigade, naišli su na njemačku motoriziranu kolonu. Uzvrćajući puščanom vatrom na njemačku mitraljesku kurir se uspio prebaciti na položaj 4. bataljona. Kotorašu je to uspjelo tek dva dana kasnije.¹¹⁵⁾

U sklopu općeg zadatka zadavanja udara neprijatelju na komunikaciji Imotski—Sinj brigada je noću 10/11. studenog napala uporišta ispred svojih položaja. Prvi bataljon napao je Zagorje i protjerao, uz osjetne gubitke, iz njega dijelove 5. ustaškog zdruga.

Drugi je bataljon napao Studence, gdje su se utvrdili dijelovi 7. SS divizije. U trosatnoj borbi bataljon je neprijatelja satjerao u uzak prostor koji su činili crkva i nekoliko obližnjih kuća, ali bez iskustva i bez protutenkovskih oruđa u borbi protiv 4 tenka nije mogao savladati posadu.

¹¹⁵⁾ Arhiv VII, kut. 516, br. reg. 19—4.

Četvrti je bataljon napao Provo iz kojega se neprijatelj povukao u sumrak 10. studenog.

Sutradan, 11. studenog, jedna je motorizirana neprijateljska grupa pokušala od Lovreća preko Prova prodrijeti prema Aržanu. U Svibu .su je sačekali dijelovi 4. bataljona i poslije kratke borbe prisilili na odstupanje prema Provu. Bataljon je u toj borbi izgubio jednog borca, a jedan je ranjen. Njihova se imena, na žalost, nisu mogla utvrditi.

Štab Korpusa stavio je pod komandu 4. brigade i Imotski odred s kojim je trebalo koordinirano napasti uporišta duž ceste Imotski—Sinj, te uspostaviti vezu s Biokovom. Uputivši u Biokovo nekoliko patrola brigada je prikupila potrebna obavještenja o situaciji te o mogućnosti prolaza za kurire i manje grupe pokretnih ranjenika i o tome izvjestila Štab divizije. Štab divizije je u svom izvještaju od 12. studenog između ostalog i o tome izvjestio Štab 8. korpusa: »Kanal za vezu sa XXVI divizijom imamo. Možete uputiti druga Dedijera, mi ćemo ga sprovesti sa pratnjom.«¹¹⁶⁾

Slijedeće noći brigada je napala sva uporišta neprijatelja pred svojim frontom. Prvi bataljon napao je Vir, te iz njega protjerao ustašku posadu osvojivši nešto plijena. Treći je bataljon s jednom četom napao položaje na Ljubi, između Studenaca i Prološca, a s dvije čete krenuo je u napad na Proložac. Kako su njemačke i domobranske snage u međuvremenu posjele Trlicu i Postranje iznad Prološca, čete su vraćene na polazne položaje nakon kraćeg puškaranja.

Drugi je bataljon ponovno napao Studence po kišovitoj i tamnoj noći. Najbliže se položajima neprijatelja primakla 2. četa, privukavši se između suhozidina i kamenih ograda na Velikoj Gradini. Stipe Grubić, Marinko Baći i Radimir Orošnjak dobrovoljno su se javili da na tenkove bace flaše s upaljenim benzinom. Kada su se približili brisanom prostoru ispred tenkovskih položaja, ispaljene su rakete i osvijetljen teren, a iz tenkova je otvorena žestoka mitraljeska vatra. Naređeno je da se trojka povuče.

U toku iste noći, pravcem Aržano—Velika Cista—Zagvozd, proveo je komandir 1. čete 4. bataljona s jednim vodom u pratnji, grupu u kojoj su bili: Vladimir Dedijer, britanski kapetan Kenneth Syers (Kent Sajers), Palestinac Rose (Rouz), Marija Novak i Dušan Kotoraš. Dedijer u svom Dnevniku (III knjiga, str. 14) ovako opisuje te događaje:

»Došao je najteži dio puta. Svaki minut-dva zastali bismo i osluškivali. Sada treba izaći iz njemačkih linija i proći kroz front u partizanske linije. Kako ćemo izbjeći kad budemo prolazili kroz njihov front da nas Nemci ne primete i isprate vatrom, kako ćemo izbeći da nas partizani, opet, ne dočekaju vatrom kada se budemo približavali njihovim linijama? Noć je, neće nas u mraku poznati, misliće da smo Nemci i da se služimo lukavstvom.«

Kako li je tek bilo mladom Fili Radiću, odgovornom da po cijenu života provede grupu kroz njemačke linije.

¹¹⁶⁾ Arhiv VII, kut. 516, br. reg. 19—4.

Prikupivši jake snage na operativnoj osnovici oko planine Biokovo, od Ploča do Splita, njemačka je komanda najprije počela s operacijama za ovladavanje masivom Biokova, a potom Makarskog primorja. Da bi olakšao tešku situaciju 26. dalmatinske divizije na Biokovu, Štab 8. korpusa naređuje pritisak svim snagama na liniju Posušje—Zagorje—Studenci—Cista—Trilj. Do 14. studenog prebacuju se na ovaj sektor i 5. i 6. brigada 19. dalmatinske divizije kako bi zajedno sa snagama 9. divizije napale njemačku i ustašku grupaciju. Cim su brigade 19. divizije pristigle u rejon Aržano—Golinjevo, Štab korpusa izdaje zapovijest broj 88 od 14. studenog 1943. u kojoj pored ostalog kaže:¹¹⁷⁾

»Cilj ove neprijateljske akcije između Splita i Metkovića jeste spajanje sa opkoljenim garnizonima Omiš—Makarska i iznad svega onemogućavanje dotura savezničke pomoći koja je polazila od obale do Livna.«

I dalje:

»Naša je namjera razbiti neprijateljsku zaštitnicu na pravcu Studenci—Zaidvarje i time ga prisiliti na brzo odvlačenje jedinica koje su prodrle do obale.«

Za izvršenje ove zamisli Štab 9. divizije dao je svojom zapoviješća br. 82 od 15. studenog 1943. zadatak 4. dalmatinskoj brigadi da napadne Studence sa svoja tri bataljona dok je 1. bataljon stavljen pod komandu 3. brigade, za akcije u pravcu Posušja.

Drugi i Četvrti bataljon napali su Studence i to: Drugi bataljon sa istoka i sjeveroistoka, a Četvrti sa zapada i sjeverozapada. U žestokoj borbi koja je trajala cijelu noć Nijemci su pretrpjeli gubitke od 3 mrtva podoficira i 6 ranjenih, među kojima dva oficira. U nemogućnosti da izdrže nalet naših jedinica, podržan preciznom minobacačkom vatrom, u zoru su se povukli prema Lovreću pod zaštitom četiri tenka.

U svom dnevnom izvješću broj 324 od 20. 11. 1943. Glavni stožer domobranstva kaže:

»Jaki neprijateljski napadaji na cestu Imotski—Studenci su odbijeni. Jedan njemački izviđački odjel povukao se poslije jiaikiih borbi prema Lovreću (20 km z.s.z. Imotski).«¹¹⁸⁾

Prednost neprijatelja bila je motorizacija i tenkovska podrška. Ujutro je žestoko napao iz pravca Imotski—Proložac, te iz pravca Lovreća.

Dok su 2. i 4. bataljon podizali prepreke i barikade prema Lovreću, a 3. bataljon prema Prološcu, bili su iznenađeni brzim udarima tenkovskih i motoriziranih snaga, te su se morali povući preko Velike Gradine i neprijatelj je ponovo ovladao Studencima oko 14 sati istog dana.

Kada su se snage 26. dalmatinske divizije 16. i 17. studenog s Biokova povukle na otoke, 7. SS lovačka brdska divizija usmjerila je svoje snage na sjever, prema 9. diviziji. Već 19. studenog počeli su napadi na cijeloj liniji od Posušja do Trilja.

Jedinice 5. ustaškog zdruga napale su tog jutra 1. bataljon brigade na Kobilicu i potisnule ga prema Zvelimu ovladavši Zagorjem i Tanda-

g¹⁾ Arhiv VII, k. 516, br. reg. 25—1.

118) Zbornik, Tom V, knj. 21, dok 193.

ričima. Snage iz Prološča napale su 3. bataljon u selu Ričice. S povoljnih položaja oko zaseoka Tavre, Kilići, Kovači, pa zatim na Drežuju, kota 774 i Srednjem brdu bataljon je uzastopno odbijao žestoke napade esesovaca i vršio protunapade i nanosio im tokom cijelog dana gubitke. Do točnih podataka iz neprijateljskih izvještaja nije se moglo doći, ali po podacima prikupljenim od naše obavještajne službe ti gubici nisu bili manji od 40 mrtvih i 70 ranjenih. Bataljoni su imali gubitke od 9 mrtvih i 13 ranjenih. Nisu utvrđena njihova imena i mjesto sahrane.

Na pravcu 2. i 4. bataljona napale su snage iz Studenaca i Lovreća. Neiskusni Stab 2. bataljona nije umio zadržati situaciju čvrsto u rukama, došlo je do pometnje i čete su se povukle u pravcu Zavelina, a sektor bataljona ostao je neposjednut. Neprijatelj je uz žestoku podršku minobacača i artiljerije izbio na Stražbenicu i Orlovaču. Time se našao ugrožen i 4. bataljon u Svibu i jedinice 19. divizije zapadno od njega, te su se i oni povukli na liniju Aržano—Mala Vinica—Vinica. U ovim je borbama poginulo nekoliko rukovodilaca iz komandi četa.

U bojnoj relaciji 2. gorskog zdruga broj 210 (tajno) navodi se: »Kombinirane njemačke čete uz pripomoć postrojbe V ustaškog stajaćeg zdruga izvršili su čišćenja područja sjeverno od Imotskog do crte: Zagorje—Zevelin—Vinica—Aržano—Jukići na kojoj su naišli na otpor partizana jačine preko 1500 boraca. Partizani su sa ove crte otjerani na sjever.

Gubici: 12 ranjenih njemačkih vojnika, a neprijateljski 27 mrtvih i 4 zarobljena.«¹¹⁹⁾

Očigledno ustaše nisu bile dovoljno obaviještene o njemačkim gubicima, dok su partizanske gubitke preuveličavali.

Sutradan je održano savjetovanje sa štabovima bataljona u prisutnosti komandanta divizije. Znatni gubici upozoravali su na to da štabovi nisu uvijek na visini svojih zadataka, da nemaju potrebnog znanja za rukovođenje bataljonima, što se nije moglo nadoknaditi njihovim zalaganjem i borbenošću. Za borački sastav i dio nižih četnih rukovodilaca data je pozitivna ocjena. S obzirom na to da je u cjelini brigada formirana od novopridošlih boraca, boračka masa i niži kadrovi pokazali su zadovoljavajuće borbene kvalitete. Osobito oštra kritika upućena je komandantu 2. bataljona Bubić Marinu. Izvrstan, veoma hrabar i vješt ilegalac i terenski radnik, bio je u Solinu i okolici strah i tle)put žia Talijane i domaće izdajnike. Više puta upadao je u mjesto i vršio akcije. Međutim, kao komandant bataljona nije se snalazio. Naviknut na individualne akcije teško se snalazio u ulozi komandanta koji misli i djeluje u jedinici. Uskoro je vraćen na zadatke koji su više odgovarali njegovim osobinama.¹²⁰⁾

Kako je 23. studenoga u Livno došla 13. hrvatska proleterska brigada na putu u sastav 1. proleterske divizije, a imala je u svom sastavu izvjestan broj Dalmatinaca, prvoboraca — Štab korpusa zatražio je da se izdvoji nekoliko rukovodilaca bataljonskog ranga. Od tih je rukovo-

¹¹⁹⁾ Arhiv VII — NDH kut. 57, br. reg. 14/1—23.

¹²⁰⁾ Arhiv VII — NOV — kut. 516, br. reg. 9—5.

dilaca nekolicina upućena u Štab 1, 2. i 4. bataljona. Još nekoliko rukovodilaca bataljonskog ranga došlo je iz 1. dalmatinske brigade te iz drugih jedinica, pa je time ovaj problem bio donekle ublažen.

Tokom slijedeća dva dana njemačko-ustaške snage su opet potisnute prema uporištima duž komunikacija, ali su sada već sredile svoje položaje i otpočele koncentraciju za nove operacije kojima je u njemačkim dokumentima data šifra »Ziethen«. Kod nas, posebno u 9. diviziji, te operacije poznate su kao VI neprijateljska ofenziva, nazivu koji u novijoj historiografiji nije prihvaćen.

Cilj ove operacije bio je potiskivanje snaga 8. korpusa dublje u unutrašnjost, njegovo razdvajanje brzim prodorima i uništenje.

Ali, ako je u to vrijeme na ratištima Evrope Hitlerova ratna mašina ličila na čovjeka koji kratkim gunjem pokušava pokriti i glavu i noge, na ratištu u Jugoslaviji taj je gunj imao mnogo rupa i nemoguće ga je bilo okrpati. Dok se jedna rupa zatvarala, otvorile su se nove, a stare širile.